

4. METODYKA NAUCZANIA GEOGRAFII

Rodion Mochnacki

Współczesne metody nauczania geografii, przewidujące czynny udział ucznia na lekcjach, wymagają od nauczyciela nie tylko dobrego przygotowania naukowego, ale także znajomości psychiki dziecka, znajomości zasad i metod nauczania i wychowania. Wyższa Szkoła Pedagogiczna jako uczelnia zawodowa, nauczycielska, od początku swego istnienia dużą wagę przykładła zarówno do dobrego naukowego wykształcenia studenta, jak również dawała mu przygotowanie w zakresie nauk pedagogiczno-psychologicznych, a w szczególności przygotowanie z zakresu metodyki nauczania przedmiotu specjalizacji.

W początkowym etapie istnienia WSP, kiedy geografia była wykładana razem z biologią, rolę tę spełniały znacznie rozbudowane przedmioty pedagogiczne, a w szczególności ogólna dydaktyka i psychologia. Początkowo oddzielnych wykładów z zakresu metodyki nauczania geografii nie było, programy przewidywały tylko hospitacje lekcji i lekcje przykładowe, prowadzone przez studentów. Ożywione jednak dyskusje polekcyjne, w połączeniu z wiadomościami zdobytymi przez studenta na wykładach z dydaktyki ogólnej, odpowiednio pokierowane przez prowadzącego, pozwoliły już na wysuwanie pewnych wniosków i uogólnień w zakresie metod

nauczania geografii i uwypuklenie jej specyficznych cech jako przedmiotu nauczania w szkole. Hospitacjami i praktyką studentów kierowali wówczas wytrawni metodycy geografii, jak profesor b. Pedagogium, późniejszy docent WSP dr J. Premik, b. dyrektorka Liceum, a później profesor WSP dr M. Dobrowolska. Od r. 1951 wykłady i ćwiczenia z zakresu metodyki nauczania geografii prowadzi autor niniejszej notatki, b. profesor Instytutu Administracyjno-Gospodarczego i kierownik sekcji geografii Okręgowego Ośrodka Doskonalenia Kadr.

Po wprowadzeniu studiów jednokierunkowych przewidziano w planie oddzielne wykłady z metodyki nauczania geografii, po 2 godziny tygodniowo w ciągu dwóch semestrów na trzecim roku, oraz związane z nimi ćwiczenia, również 2 godziny tygodniowo. Wykłady obejmowały teoretyczne wiadomości z zakresu metodyki geografii. Przedmiotem ćwiczeń były zajęcia kameralne obejmujące: analizę literatury metodycznej i podręczników szkolnych, programów nauczania, konstrukcję konspektów lekcyjnych, zapoznanie studentów z pomocami naukowymi i sposobem ich użycia na lekcjach itp. Osobny dział ćwiczeń stanowiły hospitacje lekcji oraz prowadzenie przez studentów lekcji przykładowych. Studenci hospitowali lekcje prowadzone różnymi metodami w różnych klasach szkoły podstawowej i liceum, każdy student był ponadto obowiązany przeprowadzić samodzielnie 1—2 lekcje przykładowe. Metodyka zaczynała nabierać znaczenia wśród przedmiotów geograficznych wykładanych w WSP, stawała się przedmiotem uprzywilejowanym, zwłaszcza w zestawieniu z uniwersytetami, gdzie jest przedmiotem drugoplanowym.

W nowym planie, zmienionym w związku z wprowadzeniem studiów czteroletnich, zakończonych egzaminem magisterskim, ilość godzin metodyki nauczania geografii zwiększono. Na wykłady przeznaczono 2 godziny tygodniowo i 2 godziny na ćwiczenia, w ciągu trzech semestrów III i IV roku studiów. W treści wykładów metodyki uwzględniono również metodykę pracy krajoznawczej. Wprowadzono ponadto na III roku jako osobny przedmiot ćwiczenia z zakresu wykonywania prostych pomocy naukowych do nauczania geografii oraz 6-tygodniową praktykę ciągłą, z czego 2 tygodnie w drugim semestrze III roku i 4 tygodnie w pierwszym semestrze IV roku studiów. Metodyka nauczania geografii stała się przedmiotem przewodnim, kształtującym zawodowe nawyki i umiejętności przekazywania i popularyzowania wiedzy geograficznej.

W r. 1957 Ministerstwo Oświaty powołało do życia Zakład Metodyki Nauczania Geografii. W związku z tym jedną z sal wykładowych geografii urządzono jako szkolną pracownię geograficzną (ze względu na trudności lokalowe używaną także na inne wykłady i ćwiczenia) i zaopatrzono ją w odpowiednie instalacje¹. Zaczęto gromadzić pomoce do nauczania geografii w szkole oraz podręczną bibliotekę metodyczną. Zakład postawił sobie za zadanie wypracowanie metod naukowego badania procesu nauczania geografii². Warsztatem pracy i polem do prowadzenia doświadczeń mogła być szkoła ćwiczeń, ściśle związana z WSP i odpowiednio zorganizowana. Niestety przydzielona Uczelni szkoła nie mogła spełnić tego zadania, dlatego wstępne prace rozpoczęto głównie na Studium dla Pracujących, na wprowadzonym w planie studiów w r. akad. 1957/58 proseminarium z metodyki nauczania geografii. Studenci-czynni nauczyciele rozpoczęli proste badania w szkołach, w których pracowali. Niewątpliwie zaistniały trudności z kontrolą prowadzonych obserwacji i doświadczeń. Pełniane przez studentów błędy częściowo prostowano w czasie dyskusji na zebraniach proseminarium.

W roku następnym, 1958/59, zorganizowano pierwsze seminarium z zakresu metodyki nauczania geografii. Pierwsze egzaminy magisterskie w oparciu o prace

¹ Według pomysłu G. Wuttkego: *Pracownia geograficzna*, „Geografia w Szkole” 1951, z. 1.

² R. Mochnacki: *Problematyka naukowo-badawcza w zakresie metodyki geografii*, „Geografia w Szkole” 1958, z. 6.

z metodyki geografii odbyły się w lipcu 1960 r. Były to pierwsze próby, które dały już pewne rezultaty. Prace dotyczyły eksperymentalnego zbadania metod stosowania i wartości w nauczaniu: lektury geograficznej, podręcznika, mapek konturowych, środowiska geograficznego szkoły jako pomocy szkolnej. Prace te zmusiły autorów do bardzo sumiennego przygotowania każdej lekcji z geografii, zainteresowały ich i silnie emocjonalnie związały z przedmiotem oraz zachęciły do dalszych badań w tej dziedzinie.

Na studium stacjonarnym nie można było prowadzić takich prac ze względu, jak wyżej wspomniano, na brak szkoły, w której by mogli kandydaci prowadzić eksperyment oraz na brak doświadczenia pedagogicznego studentów do jego prowadzenia, a wskutek tego trudności przeprowadzenia poprawnej analizy i interpretacji zaobserwowanych spostrzeżeń. Aby jednak także studentów studiów stacjonarnych wprowadzić w zagadnienia naukowego badania w zakresie metodyki nauczania geografii, przewidziano w planie, w związku z wprowadzeniem 5-letnich studiów, proseminarium z metodyki na IV roku studiów. Celem proseminarium jest wskazanie studentom, przez analizę różnych metod pracy, możliwości samodzielnych badań w dziedzinie metodyki geografii, przyzwyczajenie do studiowania bieżącej literatury metodycznej i krytycznej jej oceny, celem podwyższenia swego zawodowego przygotowania. W oparciu o analizę literatury metodycznej, o obserwacje poczynione w czasie praktyki ciągłej, własne i hospitowane lekcje oraz własną inwencję, studenci opracowują referaty, które są przedmiotem dyskusji na zebraniach proseminarium.

Ożywiona dyskusja poparta spostrzeżeniami z praktyki wskazuje na duże znaczenie tego rodzaju zajęć dla kształcenia nauczycieli. Przygotowują one również przyszłego nauczyciela do czynnej pracy w sekcji geograficznej Okręgowego Ośrodka i do samodzielnych badań z dziedziny metodyki. Ponieważ badania takie wymagają szczególnie sumiennego przygotowania każdej lekcji, przyczyniają się niewątpliwie do ulepszenia nauczania, a tym samym do podniesienia wyników nauczania i chronić będą nauczyciela od rutynizacji.

Ważnym elementem w przygotowaniu metodycznym studentów jest ciągła praktyka, przewidziana planem w ilości 2 tygodni na trzecim roku i 4 tygodni na roku czwartym. Dwutygodniową praktykę odbywają studenci w szkołach podstawowych, a czterotygodniową (na czwartym roku) w liceach. Jej zadaniem jest poznanie życia szkoły jako przyszłego warsztatu pracy, poznanie metod nauczania i wychowania, praktyczne stosowanie nabytych w ciągu studiów wiadomości w lekcjach przez siebie prowadzonych itp. Dla Uczelni natomiast praktyka pedagogiczna jest kontrolą wyników nauczania, poznawczych i dydaktycznych, oraz skuteczności stosowanych metod pracy ze studentami. W czasie praktyki studenci prowadzą dokładną jej dokumentację (dzienniki zajęć, protokoły z hospitacji, konspekty lekcji, sprawozdania z całości prac, a w szczególności z obserwacji metodycznych, jakie mieli do przeprowadzenia w ciągu praktyki).

Na osobną wzmiankę zasługuje pracownia pomocy naukowych, prowadzona przez dwa semestry po 2 godziny tygodniowo (III i IV r.). Ćwiczenia te mają na celu wdrożyć przyszłego nauczyciela geografii do posługiwania się w procesie nauczania różnymi pomocami, rozwijać jego twórczą pomysłowość i zaradność techniczną przy ich konstruowaniu oraz przyzwyczaić go do umiejętnej obsługi takich instrumentów, jak: epidiaskop, aparat kinowy, magnetofon i in. Taką pracownię typu produkcyjnego należy traktować także jako jedną z form kształcenia politechnicznego. W pracowni pomocy naukowych wykonują studenci prace z zakresu konserwacji zbiorów, konstruują na podstawie wzorów różne proste pomoce trójwymiarowe (przyrządy i modele) oraz projektują nowe własnego pomysłu, ćwiczą się w różnych rodzajach rysunku geograficznego. Stosowane są różne metody pracy w zespołach i indywidualne. Zajęcia w pracowni poszerzają i gruntują problematykę metodyki

nauczania geografii. Od r. 1956 wykonali studenci ponad 700 różnych prostych pomocy naukowych o wartości ponad 25 tys. zł. Część tych wzbogaca zbiory Zakładu Metodyki Nauczania Geografii, część zabierają ze sobą studenci, a część jest przekazywana do szkół. Ćwiczenia są wykonywane w dobrze wyposażonej w urządzenia do obróbki ręcznej i maszynowej Pracowni Technicznej Uczelni.

Oprócz dydaktycznej działalności, Zakład Metodyki Nauczania Geografii zorganizował z okazji VI Ogólnopolskiego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego w r. 1958 wystawę produkowanych w Polsce pomocy naukowych oraz literatury metodycznej polskiej i obcej. Wystawa wzbudziła duże zainteresowanie uczestników Zjazdu, w tym także gości zagranicznych oraz nauczycieli. W salach metodyki geografii odbyły się także obrady Sekcji Geografii Szkolnej.

W celu przedyskutowania problematyki badawczej metodyki Zakład zorganizował w Krakowie wspólnie z Sekcją Geografii Szkolnej Zarządu Głównego PTG sesję metodyków nauczania geografii, w której wzięli udział wykładowcy tego przedmiotu w WSP, uniwersytetach, Studiach Nauczycielskich oraz kierownicy sekcji geograficznych Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr; byli obecni także przedstawiciele Instytutu Pedagogiki, Ministerstwa Oświaty oraz Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych. Na sesji wygłoszono referaty dotyczące programów metodyki (doc. dr M. Czeakańska), problematyki badawczej seminariów (doc. dr R. Mochnacki), praktyk ciągłych (st. asystent mgr J. Piasecka), nauczania geografii w szkołach USA (dr B. Winid). Obradom przewodniczył prezes PTG prof. UW dr J. Kondracki. W wyniku dyskusji uchwalono rezolucję, domagającą się utworzenia samodzielnych zakładów metodyki w tych uniwersytetach, gdzie zaistnieją ku temu warunki³.

Zakład Metodyki Nauczania Geografii zorganizował kilkakrotnie wystawę pomocy naukowych dla nauczycieli okręgu szkolnego krakowskiego i rzeszowskiego. Współpracuje też z sekcją geografii Wojewódzkiego Ośrodka Doskonalenia Kadr Oświatowych w Krakowie i w Rzeszowie, organizując wspólne dyskusje nad projektami nowych programów geografii, biorąc czynny udział w konferencjach sekcji, w formie wygłaszania referatów, organizacji wycieczek, pokazów, pomocy itp. Oprócz pracy dydaktycznej pracownicy Zakładu nie zaniedbują pracy naukowej, ogłaszając drukiem kilka artykułów, jak: *O kształceniu myślenia i wyobraźni przestrzennej w procesie nauczania geografii* (Mochnacki), *Pracownia pomocy naukowych z zakresu geografii WSP w Krakowie* (Bizerski), *Ciągła praktyka pedagogiczna studentów WSP* (Piasecka), *Problematyka naukowo-badawcza w zakresie metodyki geografii* (Mochnacki), *Krótki przewodnik bibliograficzny dla nauczycieli geografii* (Piasecka). W trakcie opracowania jest podręcznik do VII klasy szkoły podstawowej z zakresu geografii Europy i Azji (Mochnacki) oraz obszerniejsza praca o rozmieszczeniu różnych typów w woj. krakowskim (Zajęc).

Zagadnienia metod nauczania i ich efektywność są tematem prac doktorskich (Tywoński, Majewski); nad analogicznym zagadnieniem pracuje również doktorant przydzielony do Zakładu w ramach studiów doktoranckich (Piskorz).

Praca naukowa w Zakładzie zapoczątkowana została niedawno, dużym jej utrudnieniem jest brak odpowiedniej szkoły ćwiczeń oraz duże luki w księgozbiorze, który dopiero rozpoczęto gromadzić.

³ Dzięki tym uchwałom powstały zakłady metodyki nauczania geografii przy katedrach geografii uniwersytetów w Lublinie i Poznaniu.